

В.В. Луцак

молодший науковий співробітник

ДУ «Інститут всевітньої історії НАН України»

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США ЩОДО РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ В ПЕРШІ ТИЖНІ ПРЕЗИДЕНТСТВА ГАРРІ ТРУМЕНА

У дослідженні постановлено під сумнів популярну тезу окремих американських істориків-ревізіоністів про те, що президент Г. Трумен радикально змінив політику Ф. Рузвельта щодо СРСР та пришвидшив початок «холодної війни». Встановлено, що зовнішня політика США на початку президентства Г. Трумена спрямовувалася на реалізацію та дотримання Ялтинських домовленостей та цілком відповідала підходам Ф. Рузвельта щодо міжнародних проблем.

***Ключові слова:** Г. Трумен, СРСР, польське питання, ядерна зброя.*

US Foreign Policy towards the Soviet Union in the First Weeks of Harry Truman's Presidency

The research debunks the popular thesis of some American revisionist historians that President Truman changed F. Roosevelt's policy towards the USSR and accelerated the start of the Cold War. It was established that the US foreign policy at the beginning of H. Truman's presidency was aimed at the implementation and observance of the Yalta Agreements and fully corresponded to F. Roosevelt's approaches to international problems.

***Key words:** H. Truman, USSR, Polish question, nuclear weapons.*

12 квітня 1945 р., під час свого четвертого терміну на посаді очільника Білого дому, помер один із найвизначніших президентів в історії США – Ф. Рузвельт. Його віце-президент Г. Трумен, який пробув на цій посаді менше трьох місяців, очолив країну у дуже напруженій міжнародній ситуації. Як

зазначає американський історик та біограф Г. Трумена Р. Доноуан: «Міжнародні відносини були у постійному русі через війну. Проте Трумен не мав жодного дня досвіду ведення закордонних справ. Навпаки, його робота як сенатора була зосереджена на внутрішніх проблемах... Таким чином, під час однієї із найбільших дипломатичних криз в історії, Трумен знав про події переважно з того, що він читав у газетах і чув навколо Капітолійського пагорба» [3, р. 13–14]. Інший біограф 33-го президента зазначає, що «Трумен не мав жодного досвіду у відносинах з Великобританією чи Росією, і він не знав особисто Черчилля або Сталіна. Він не знав потрібних людей. Він не знав Гаррімана. Він не знав свого держсекретаря... Він не мав досвіду у зовнішній політиці, не мав власних експертів чи досвідчених радників, до яких можна було б звернутися по допомогу» [5, р. 355]. Тому під час перших місяців свого президентства Г. Трумен слідував порадам радників та дипломатів з попередньої адміністрації, які, варто зазначити, за Ф. Рузвельта втратили свій ключовий голос у міжнародних справах.

У перший робочий день Г. Трумена як президента (у п'ятницю 13 квітня), держсекретар Е. Стеттініус представив йому стислу оцінку міжнародної ситуації, спеціально підготовлену Державним департаментом. Документ був пронизаний критикою радянської поведінки. У зведенні йшлося про те, що після Ялти Кремль зайняв «тверду та безкомпромісну позицію майже з усіх основних питань» [6, р. 24–28]. І одним із ключових питань, що постало перед адміністрацією Трумена, стало формування польського уряду.

На період Ялтинської конференції існувало два польських уряди. Перший, що визнавався західними союзниками як легальний уряд Польщі в еміграції, представляли члени польського уряду, які після нападу Німеччини на Польщу, були змушені евакуюватись у Лондон. Другий – фактично створив Радянський Союз після визволення Червоною армією терито-

рії Польщі від нацистів. СРСР був сповнений рішучості сформувавши у Польщі режим лояльний до Москви. З цією метою, всупереч протесту Ф. Рузвельта, радянський уряд визнав Тимчасовий уряд у Варшаві, який контролювався комуністами.

Питання нового польського уряду стало одним із центральних на конференції у Ялті. Під тиском Й. Сталіна союзники ухвалили рішення про створення у Польщі Тимчасового уряду народного єднання на базі варшавського уряду. Найкраще, що вдалося зробити Ф. Рузвельту та В. Черчиллю – це укласти угоду зі Й. Сталіним про те, що комуністичний режим має бути реорганізований таким чином, щоб до нього увійшли демократичні сили як із самої Польщі, так і поляки з-за кордону. На додачу, ухвалено «Декларацію про звільнену Європу», яка разом із Атлантичною хартією мала стати запобіжником від одноосібних дій СРСР із встановлення «дружніх» режимів в країнах Східної та Центральної Європи. Однак, кожна сторона інтерпретувала питання представницького польського уряду на власний розсуд. Для СРСР реорганізація означала скромні зміни в складі комуністичного варшавського уряду, для американців та британців – новий уряд, що мав обиратися на вільних, демократичних виборах.

Рішучі дії нової адміністрації щодо польського питання обмежувались тією обставиною, що на часі була конференція у Сан-Франциско (25 квітня – 26 червня 1945 р.), на якій мав бути сформований Статут ООН. Участь СРСР розцінювалась як важливий фактор її успіху та подальшої життєздатності ООН у цілому. В контексті цього адміністрація Трумена вирішила використати приїзд міністра закордонних справ СРСР В. Молотова на конференцію, щоб, зокрема, обговорити ключові питання та розбіжності, які виникли між країнами після Ялти. Передбачалось проведення двох зустрічей – 22 та 23 квітня.

Напередодні приїзду В. Молотова, Г. Трумен мав розмову із послом США в СРСР А. Гарріманом (1943–1946 рр.), який

за час перебування у Москві став прихильником жорсткого курсу щодо Радянського Союзу. А. Гарріман сказав президенту, що СРСР намагався зробити дві речі одночасно: співпрацювати з союзниками, і в односторонньому порядку розширити свій контроль над сусідніми державами. Водночас, він зазначив, що СРСР не хотів розривати відносини із Сполученими Штатами, оскільки йому потрібна американська допомога для відновлення після війни. У контексті цього, американський посол у телеграмах до Державного департаменту наполягав на тому, що повоєнна американська фінансова допомога має надаватися СРСР лише у тому випадку, якщо він співпрацюватиме із США у вирішенні міжнародних питань [9]. Долари, на думку посла, були одним із найефективніших наявних засобів, щоб впливати на політичні процеси у Європі та завадити укрупненню та укріпленню радянської сфери впливу. За тиждень до смерті Ф. Рузвельта А. Гарріман у телеграмі до Е. Стеттініуса зазначив, що інтереси Сполучених Штатів мають бути захищені від «егоїстичних» радянських цілей шляхом запровадження більш «позитивної» економічної політики. У той час, як Сполучені Штати повинні намагатися співпрацювати з Радянським Союзом, така співпраця має відбуватися «завжди на основі послуги за послугою». Це означає пряме узгодження економічної допомоги США з вирішенням політичних проблем і з Радянським Союзом» [10]. Не дивлячись на це, на запитання А. Гаррімана чи реалізовуватимуть Сполучені Штати свої плани щодо ООН, якщо росіяни вийдуть з неї, Г. Трумен відповів, що «без росіян не було б великої світової організації» [3, р. 38–39].

За кілька днів до візиту В. Молотова у Сполучені Штати, 21 квітня, стало відомо, що Москва відхилила запит Держдепартаменту та підписала Договір «Про дружбу, взаємодопомогу та повоєнну співпрацю з Польською Республікою», тим самим офіційно визнавши варшавський режим законним урядом. Більше того, як стало зрозуміло згодом, В. Молотов

привіз із собою пропозицію долучити маріонетковий варшавський уряд до установчої конференції ООН, що означало б його міжнародне визнання. Такими зухвалими діями, очевидно, Й. Сталін намагався з'ясувати наскільки далеко може зайти американський уряд у поступках, усвідомлюючи, що США потребують співпраці із СРСР у питаннях створення ООН та завершення війни з Японією. Наступною мала бути відповідь адміністрації Трумена – прийняти пропоновані зміни чи висловити рішучий протест.

Перша зустріч президента Трумена з В. Молотовим відбулася 22 квітня у Blair House, де зупинився міністр по дорозі у Сан-Франциско. Досить швидко, після загальних слів та ввічливого обміну репліками, розмова перейшла до польського питання. Г. Трумен, як і його попередник, намагався донести радянському представнику думку про те, що уряд Польщі – це найважливіша невирішена проблема, яка має серйозний вплив на громадську думку американців. Зі свого боку, В. Молотов підкреслив, що це питання є життєво важливим для Радянського Союзу, оскільки Польща межує з СРСР. Меседж був зрозумілий – питання щодо уряду Польщі, поза радянською інтерпретацією Ялти, не підлягає обговоренню, так як воно напряму пов'язане із національною безпекою країни Рад.

В. Молотова більше турбувало, чи залишаться чинними взяті Ф. Рузвельтом у Ялті зобов'язання щодо Далекого Сходу¹. За умови подальшого схвалення Чан Кайші, Ф. Рузвельт запропонував Й. Сталіну певні територіальні, політичні та

---

¹ В обмін на обіцянку підтримати в Китаї Чан Чайші замість Мао, а також обіцянку вступити у війну проти Японії Сталін отримав суттєві територіальні поступки: оренду Порт-Артура як радянської військово-морської бази, спільну китайсько-радянську експлуатацію Китайсько-Східної та Південно-Маньчжурські залізниці, володіння південним Сахаліном та Курильськими островами (тоді належали Японії).

торговельні поступки на Далекому Сході. Натомість Й. Сталін зобов'язався вступити у війну з Японію за два-три місяці після капітуляції Німеччини. Для стратегів США розгортання радянських військ проти Японії на азійському театрі бойових дій мало велике значення. Це могло запобігти затяжній війні з величезними американськими втратами. У відповідь на питання В. Молотова президент Трумен відповів, що взяті в Ялті зобов'язання щодо Далекого Сходу залишаються в силі [3, р. 39].

На наступний день Г. Трумен зустрічався зі своїми радниками у рамках підготовки до другої зустрічі з В. Молотовим. Президент опинився у ситуації, коли напередодні проведення конференції ООН, основні розбіжності між союзниками не були вирішені. Військовий міністр Г. Стімсон закликав до стриманості. Він зазначив, що, не розуміючи наскільки серйозно вони (СРСР – В. Л.) ставляться до польського питання, Сполучені Штати можуть опинитися у небезпечній ситуації. Протилежну пораду дав міністр ВМС Дж. Форрестол, який ненавидів комунізм і не довіряв Й. Сталіну. Адмірал флоту В. Легі (головний військовий радник при Ф. Рузвельті) підкреслив, що розрив із Радянським Союзом матиме серйозні наслідки. Проте він вважав, що СРСР слід подати чіткий сигнал про те, що США виступають за незалежну Польщу та представницький уряд. Генерал Дж. Маршалл також закликав до стриманості, наголошуючи на надії, що СРСР вчасно вступить у війну з Японією, щоб допомогти американським військам. За оцінками генерала, втрати американців могли скласти від п'ятисот тисяч до мільйона людей [6, р. 417]. У кінцевому підсумку обговорення звелось до поради твердо дотримуватися американської позиції щодо Польщі, але не поспішати з розривом із Радянським Союзом, особливо через військову ситуацію на Далекому Сході.

Ввечері того самого дня відбулась друга зустріч Президента із В. Молотовим. Г. Трумен, спілкуючись через свого

радника та перекладача Ч. Болена, відразу перейшов до справи, – він шкодує, що не досягнуто суттєвого прогресу у польському питанні. Потім очільник Білого дому висловив думку, значення якої навряд чи пропустив уряд, що сподівався на американську допомогу у повоєнному відновленні. Повторюючи тезу Ф. Рузвельта, Г. Трумен нагадав у розмові із радянським дипломатом, що жодна міжнародна фінансова політика у Сполучених Штатах не може бути успішною без громадської підтримки. Це стосується і економічної допомоги. Президент Трумен зазначив, що кошти мають бути асигновані Конгресом. Повертаючись до стратегії А. Гаррімана та Держдепартаменту щодо використання доларів для запобігання радянському впливу у Східній Європі, Г. Трумен наголосив, що сподівається, що Москва врахує ці чинники при вирішенні польського питання. Потім Президент передав В. Молотову ноту для Й. Сталіна, в якій говорилося, що Ялтинська угода може бути виконана лише за умови, якщо до Москви для консультацій буде запрошено групу польських демократичних лідерів. У попереджувальному тоні в повідомленні йшлося про те, що невиконання угоди «серйозно похитне впевненість у єдності трьох урядів та їх рішучість продовжувати співпрацю в майбутньому, як це було в минулому». В. Молотов сказав Г. Трумену, що його уряд хоче співпрацювати зі Сполученими Штатами та Великобританією. Все, про що він просить, відповів Трумен, щоб СРСР виконали ялтинські домовленості [1, р. 213]. Щодо пропозиції Радянського Союзу про те, щоб представників варшавського Тимчасового уряду було запрошено до Сан-Франциско, то 4 травня президент США надіслав Й. Сталіну телеграму, зазначивши, що така пропозиція є абсолютно неприйнятною для уряду Сполучених Штатів» [6, р. 255].

У Польщі, через гостроту японської війни та не поступливість радянського уряду, Президент США не мав простору для маневру. Всупереч умовам Атлантичної хартії та мрії про

самовизначення для всіх націй, війна завершувалася тим, що Радянський Союз цілеспрямовано нав'язував свою владу (через створення маріонеткових урядів) на території Центрально-Східної Європи. Слід зазначити, що радянський диктатор не приховував застосування середньовічної логіки сили у міжнародних відносинах. В одній із трьох розмов з югославським комуністом (згодом дисидентом, критиком соціалізму та тоталітаризму) М. Джиласом у 1945 р. Й. Сталін виклав свої погляди на своєрідність війни, що ведеться: «Ця війна не така, як у минулому; той, хто займає територію, також нав'язує їй власну соціальну систему. Кожен нав'язує свою систему тією мірою, якою його армія може це зробити. Інакше й не може бути» [2, р. 90].

25 квітня, у день відкриття конференції у Сан-Франциско, відбулась важлива розмова між президентом Труменом та військовим міністром Г. Стімсоном². Предметом зустрічі, яку ініціював Г. Стімсон, було питання ядерної зброї – її військового застосування та дипломатична складова [6, р. 85]. Важливість зустрічі обумовлювалася тим фактом, що колишній сенатор та віце-президент Г. Трумен, як і більшість інших американських високопосадовців, не знав про надсекретну розробку ядерної зброї. На той час, коли Г. Трумен став президентом на створення бомби, окрім колосальної науково-технічної роботи, вже витратили два мільярди доларів. Якщо Президенту й потрібна була порада, то саме у цьому питанні.

Г. Стімсон прибув до Білого дому у супроводі із бригадним генералом Л. Гровсом, військовим керівником програми Ман-

---

² Г. Стімсон – старший радник президента Рузвельта з питань військового застосування ядерної енергії, який безпосередньо відповідав перед президентом за роботу Мангетенського проєкту. У своїх спогадах зазначає, що починаючи з 1941 р. і до своєї відставки у 1945 р., був пов'язаний із усіма найважливішими рішеннями щодо розвитку та використання атомної енергії [8, р. 612, 613].

геттен (кодова назва секретного проєкту зі створення бомби). Г. Стімсон повідомив президента Трумена, що «протягом чотирьох місяців США, ймовірно, створять найжахливішу зброю, не відому людству, одна бомба якої може знищити ціле місто» [8, р. 635].

В адміністрації Рузвельта бомба розглядалася як частина військових зусиль. Передбачалося, що вона буде використана як тільки буде доступна. Проте не всі дотримувались такої думки. Наприклад, генерал Д. Ейзенхауер одного разу висловив Г. Стімсону надію, що Сполучені Штати не будуть першими, хто застосує таку «жахливу» зброю [4, р. 443]. Заступник міністра ВМС Р. Бард та генерал Дж. Маршалл вважали, що застосуванню бомби має передувати попередження противника. Однак переважна більшість політиків, які були поінформовані про проєкт, висловлювалась за використання бомби. Очевидно, саме це мав на увазі Г. Стімсон, коли писав пізніше: «Жодного разу, з 1941 по 1945 рік, я ніколи не чув від Президента чи будь-якого іншого відповідального члена уряду пропозиції не використовувати атомну енергію у війні» [8, р. 613].

Ця частина історії бомби стосується її застосування на війні. Інша – дипломатичного значення володіння атомною бомбою, її впливу на співвідношення сил у світі, особливо між Сполученими Штатами та Великобританією, партнерами з розробки зброї, з одного боку, та Радянським Союзом, з іншого.

Слід зазначити, що у серпні 1943 р. на Першій Квебекській конференції Ф. Рузвельт та В. Черчилль офіційно домовилися, що «жодна зі сторін не буде передавати будь-яку інформацію про бомбу третім особам, крім як за взаємною згодою» [7, р. 83–85]. Таким чином, на цьому етапі американське планування не пішло далі рішення зберегти бомбу в англо-американському секреті, підготувати її для можливого використання проти Японії та зберегти англо-американську монополію

після війни. Крім того, почала укорінюватись ідея, що володіння бомбою може бути використане для торгів зі Й. Сталіним і, таким чином, для вирішення складних дипломатичних проблем.

Важливо наголосити, що під час зустрічі Г. Стімсон зачитав Президенту меморандум. У ньому йшлося про те, що Сполучені Штати не можуть нескінченно зберігати монополію на бомбу, і що поширення цієї зброї серед інших країн може призвести до руйнування цивілізації, оскільки жодна відома система контролю не могла впоратися із подібного роду загрозою. Міністр запропонував, і Г. Трумен погодився, створити спеціальний комітет для консультування президента щодо майбутньої ядерної політики. У підсумку Г. Стімсон став головою групи, названої Тимчасовим комітетом. На пропозицію міністра Г. Трумен призначив Дж. Бірнса (який невдовзі стане державним секретарем) своїм особистим представником у комітеті, що надало останньому впливовий голос у ядерній політиці США.

Таким чином, зовнішня політика США щодо Радянського Союзу в перші тижні президентства Г. Трумена була направлена на реалізацію та дотримання Ялтинських домовленостей, зокрема, щодо Польщі; забезпечення участі СРСР у перемозі над Японією; завершення переговорів між союзниками та Радянським Союзом щодо юридичного оформлення ООН. Г. Трумену доводилося покладатися на радників Державного департаменту, які набагато менше симпатизували співпраці з СРСР, ніж Ф. Рузвельт. На початку своєї каденції Г. Трумен не став раптово змінювати зовнішньополітичний курс та цілі попереднього президента.

Використані джерела та література:

1. Bohlen C. Witness to History: 1929–1969. New York: W.W. Norton, 1973. 562 p.

2. Djilas M. *Conversations with Stalin*. Harmondsworth: Penguin Books, 1967. 171 p. URL: <https://www.bannedthought.net/USSR/Stalin/MilovanDjilas-ConversationsWithStalin-1967-OCR.pdf>
3. Donovan R. *Conflict and Crisis: The Presidency of Harry S. Truman, 1945–1948*. New York: W.W. Norton, 1977. 473 p.
4. Eisenhower D. *Crusade in Europe*. Garden City, New York: Doubleday & Company Inc., 1948. 559 p.
5. McCullough D. *Truman*. New York: Simon & Schuster, 1992. 1117 p.
6. *Memoirs by Harry S. Truman. Volume I. Year of Decisions*. Garden City, New York: Doubleday & Company Inc., 1955. 596 p.
7. Sherwin M. *A World Destroyed: Hiroshima and Its Legacies* [3rd Edition]. Stanford, California: Stanford University Press, 2003. 375 p.
8. Stimson H., Bundy M. *On Active Service in Peace and War*. New York: Harper & Brothers, 1948. 698 p.
9. The Ambassador in the Soviet Union (Harriman) to the Secretary of State. Moscow, February 14, 1944. Document 959. *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1944. Europe*. Volume IV. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1944v04/d959>
10. The Ambassador in the Soviet Union (Harriman) to the Secretary of State. Moscow, April 4, 1945. Document 622. *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1945. Europe*. Volume V. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v05/d622>

Є.В. Шатілов

аспірант

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

ВПЛИВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА СПОРТ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ТА СРСР: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

У даній публікації розглядається вплив подій Другої світової війни на спортивне життя у Великобританії та СРСР протягом